

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГОЛОВИЧ НАДІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК: 338.432:658:330.131.5

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ФУНКЦІОНУВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор економічних наук, професор
Танклевська Наталія Станіславівна,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»,
професор кафедри обліку і аудиту та фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Козаченко Ганна Володимирівна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка,
професор кафедри фінансів і банківської справи

кандидат економічних наук, доцент
Бойко Віталій Володимирович,
Львівський національний аграрний університет,
доцент кафедри інформаційних технологій

Захист відбудеться «25» грудня 2015 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ–41, вул. Генерала Родимцева, 19, навчальний корпус № 1, кімната 97

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ–41, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розісланий «24» листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. І. Балановська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах трансформації та глобалізації ринку кризовий стан економіки України поглиблено порушенням продовольчої та національної безпеки, потенціалом до забезпечення стабілізації якої наділений аграрний сектор країни. Обрання європейського вектора розвитку й опортунізм державного управління поставили господарюючі суб'єкти у межі самовиживання, за яких особливо загострюється питання економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Крім того, недоброчесна конкуренція й існуюча законодавча база, поглиблена корупційністю вітчизняної економіки, вимагають пошуку важелів і механізмів забезпечення ефективної діяльності господарюючих суб'єктів аграрного сектору. Це має враховувати необхідний рівень самоорганізації, стабільності, незалежності, спроможності реалізувати наявний потенціал, швидко адаптацію до мінливих ринкових перетворень і нівелювання негативного впливу ризиків. Зазначені обставини зумовлюють зростання актуальності питання економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств як фундаменту сильної, незалежної, самодостатньої держави.

Теоретичні основи економічної безпеки висвітлені у працях таких зарубіжних вчених, як Л. І. Абалкіна, М. А. Бендикова, В. А. Богомолова, Т. С. Вечканова, О. А. Грунина, Г. Б. Клейнера, Д. Ламберта, Р. Нолана, Е. В. Раздіна, В. Л. Тамбовцева, А. Г. Шаваєва. Цими дослідниками сформовано категоріальний апарат та закладено фундамент наукового базису, які надають можливість подальшого поглиблення. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних засад економічної безпеки, зокрема економічної безпеки підприємства у площині національної економіки, здійснили такі вітчизняні вчені, як О. В. Ареф'єва, Л. В. Ваганова, І. Ф. Бінько, Т. Г. Васильців, В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, Г. В. Козаченко, О. М. Ляшенко, І. Г. Мішина, В. П. Пономарьов, Н. С. Прокопенко, Л. Г. Шемаєва, В. Т. Шлемко, С. М. Шкарлет, О. І. Черняк, О. Ф. Ярошенко.

Окремі аспекти формування та забезпечення економічної безпеки суб'єктів сільськогосподарського виробництва були предметом дослідження вітчизняних науковців серед яких І. В. Береза, В. В. Бойко, Л. А. Бехтер, В. П. Горьовий, О. І. Гойчук, О. В. Гривківська, О. Д. Гудзинський, Ю. О. Єлістратова, Н. С. Іванова, В. П. Ільчук, С. М. Кваша, К. В. Коваленко, Л. В. Коршик, П. А. Лайко, Н. О. Лисенко, О. О. Непочатенко, В. П. Стадник, Н. С. Танклевська, С. П. Тітова, В. І. Ткачук, О. В. Шабінський, С. М. Шкарлет, Л. А. Хромушина, Л. М. Худолій, М. І. Яремова. Ними розглянуто особливості економіки та управління сільськогосподарських підприємств, їх вплив на продовольчу безпеку країни та взаємозв'язок із економічною безпекою, наведено орієнтири та визначено тенденції розвитку господарюючих суб'єктів галузі, апробовано різні методологічні та методичні прийоми оцінки стану економічної безпеки.

Недостатньо вивченим залишається теоретичний базис і практична реалізація засад економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств, що відображають основи формування та її галузеві особливості. Тому необхідність поглиблення наукового базису формування та забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, створення комплексної методики аналізу,

дієвих резервів підвищення її рівня зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, його мету, структуру і задачі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану комплексної науково-дослідної теми ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» «Розробка напрямів розвитку економічних і фінансово-кредитних відносин й обліково-аналітичного забезпечення функціонування підприємницьких структур» (номер державної реєстрації 0112U003575). У межах цієї теми поглиблено теоретико-методичні основи формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, обґрунтовано ключові резерви підвищення та розроблено модель забезпечення її високого рівня, засновану на матриці вибору стратегії формування економічної безпеки й Програмі забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів, а також організаційно-економічному механізмі державної підтримки.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств для їх збалансованого розвитку, реалізації потенціалу, виробництва високоякісної конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Досягнення поставленої мети зумовило доцільність постановки й логіку вирішення таких задач:

- поглибити теоретико-методичні засади формування економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств для систематизації еволюції базису поняття, що дозволить розширити його сутність, структуру та принципи забезпечення;

- систематизувати та поглибити методика оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, що сприятиме комплексному аналізу;

- провести аналіз дієвості складових економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств з метою визначення рівня їх впливу;

- здійснити оцінку економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств шляхом розрахунку її інтегрального показника для виявлення існуючих тенденцій;

- виявити резерви підвищення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств для обґрунтування подальшої стратегії її формування;

- обґрунтувати напрями державної підтримки економічної безпеки діяльності підприємств аграрної галузі з метою забезпечення підтримки вітчизняних товаровиробників та посилення рівня їх економічної безпеки;

- сформулювати дескриптивну модель забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств, що сприятиме їх конкурентоздатності та стабільному розвитку.

Об'єктом дослідження є процес формування економічної безпеки функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств. Поглиблені дослідження проведені на матеріалах сільськогосподарських підприємств Херсонської області.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є методи наукового пізнання, фундаментальні положення економічної теорії, наукові здобутки вітчизняних і закордонних вчених, присвячені проблемам економічної безпеки підприємства. Вирішення визначених завдань здійснювалось шляхом використання загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: монографічного – для всебічного й глибокого вивчення окремих явищ, процесів економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, виявлення причинно-наслідкових зв'язків їх розвитку; історичного і діалектичного – для аналізу формування та поглиблення сутності дефініції «економічна безпека підприємства»; абстрактно-логічного, індукції й дедукції – для побудови структури дослідження, виявлення й обґрунтування причинно-наслідкових взаємозв'язків, формування теоретичних узагальнень і висновків; аналізу та синтезу – для дослідження структури інтегрального показника економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, поглиблення категоріального апарату); систематизації та екстраполяції – для комплексної оцінки окремих аспектів досліджуваного об'єкта й предмета; порівняльного аналізу й статистичного групування – для вивчення сучасного стану, динаміки й тенденцій економічної безпеки сільськогосподарських підприємств у розрізі спеціалізації виробництва; графічних методів і методів моделювання – для формування організаційно-економічного механізму державної підтримки економічної безпеки й механізму управління ризиками; для розробки матриці вибору стратегії формування економічної безпеки та дескриптивної моделі забезпечення економічної безпеки; методу коефіцієнтів і факторного аналізу – для оцінки стану економічної ефективності й економічної безпеки досліджуваних підприємств, визначення впливу складових на інтегральний показник економічної безпеки сільськогосподарських підприємств).

Під час виконання дисертаційної роботи узагальнено й опрацьовано такі джерела інформації: закони та нормативні акти України, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Херсонській області, звітні дані сільськогосподарських підприємств, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів. Отримані у процесі дослідження теоретичні та практичні результати вирішують важливу наукову завдання – формування науково-методичних засад і практичного забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Основними результатами дисертаційного дослідження, що характеризуються науковою новизною і виносяться на захист, є:

уперше розроблено дескриптивну модель забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, яка, базуючись на застосуванні механізму управління ризиками, програми забезпечення економічної безпеки та матриці вибору стратегії формування економічної безпеки, шляхом комплексної взаємоузгодженої синергетичної взаємодії її елементів створить передумови для посилення конкурентоздатності, стабільного розвитку та ефективної економічної політики підприємств (С. 13–14);

удосконалено:

- теоретичні засади формування економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств шляхом систематизації еволюції базису формування поняття у площині політичної економії із глибинним аналізом фундаментальних економічних шкіл і течій, що дозволили розширити зміст логістичною складовою та принципом евентуальності, а також уточнення трактування даної дефініції для покращення розуміння її сутності (С. 6–7);

- методичні підходи до оцінки економічної безпеки сільськогосподарського підприємства в частині обґрунтування її інтегрального показника, побудованого за секторами фінансової незалежності, ефективності функціонування, здатності до розвитку, ймовірності банкрутства, конкурентоздатності, що дозволить комплексно проаналізувати її рівень відповідно до сучасних умов функціонування сільськогосподарських підприємств (С. 7–8);

- методичні підходи до забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств у частині визначення резервів підвищення її рівня шляхом розробки матриці вибору стратегії формування економічної безпеки підприємств, яка дозволить визначити стратегію діяльності через співвідношення поточного рівня економічної безпеки та терміну реалізації стратегії через позиціонування підприємства у квадрантах матриці, яким притаманний визначений спектр дій, що дозволить суб'єктам господарювання покращити рівень їх економічної безпеки (С. 11–12);

набули подальшого розвитку:

- підходи до проведення аналізу дієвості секторів інтегрального показника економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств шляхом визначення їх прямих та обернених залежностей, що покращить якість діагностики рівня економічної безпеки (С. 8–9);

- методичні підходи щодо здійснення оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, розділених на категорії за галузевою спеціалізацією, що, завдяки аналізу інтегрального показника, дозволило визначити рівень економічної безпеки та сформувані змістовні орієнтири адаптації в умовах внутрішнього та зовнішнього середовища (С. 9–10);

- механізм підтримки забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств через формування організаційно-економічного механізму, який, застосовуючи ефективні важелі й інструменти, запроваджують адміністративні, фінансові й управлінські заходи, синергетичний ефект від виконання яких підвищить ефективність функціонування підприємств, рівень їх економічної безпеки і створить умови для стабільно зростаючої аграрної економіки (С. 12–13).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертаційної роботи доведено до рівня практичних рекомендацій, запровадження яких у діяльність сільськогосподарських підприємств сприятиме забезпеченню їх економічної безпеки, підвищенню ефективності функціонування, конкурентоздатності та стабільному розвитку.

Науково-методичні розробки та рекомендації щодо забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств схвалено

Департаментом агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 6-700-4/138 від 27.02.2015 р.) і ПП «Сільськогосподарська дорадча служба Південного регіону» (довідка № 15-02-3/1 від 02.02.2015 р.). Наукові положення дисертаційного дослідження рекомендовано до практичного застосування у діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема ПСП «Дружба» Горностаївського району Херсонської області (довідка № 38 від 28.12.2014 р.), агрофірми радгосп «Білозерський» Білозерського району Херсонської області (довідка № 116/1 від 23.01.2015 р.), ОФГ «Тетяна» Високопільського району Херсонської області (довідка № 46 від 11.02.2015 р.), ТОВ «Гримат груп» Горностаївського району Херсонської області (довідка № 4/1 від 24.02.2015 р.), СТОВ «Енограй» Білозерського району Херсонської області (довідка № 72 від 02.03.2015 р.), ФГ «Аделаїда» Голопристанського району Херсонської області (довідка № 112 від 09.03.2015 р.), ПП «Александр А. Синенко» Голопристанського району Херсонської області (довідка № 49-2 від 17.03.2015 р.).

Одержані автором результати наукового дослідження використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (довідка № 66-05 від 17.02.2015 р.) під час викладання дисциплін «Економіка підприємства», «Менеджмент», «Управління потенціалом підприємства», «Стратегія підприємства», «Потенціал і розвиток підприємства».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом особистого наукового дослідження. Основні положення дисертації, висновки та пропозиції розроблені автором самостійно й віддзеркалюють його внесок у вирішення досліджуваної проблеми. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень, а також висновки і пропозиції доповідалися й обговорювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції в рамках українсько-польського проекту «Підтримка дорадчих служб та інших аграрних інституцій України в реалізації програм розвитку сільського господарства і сільських територій з використанням польського та європейського досвіду» (м. Херсон, 04 жовтня 2010 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи» (м. Херсон, 2–3 червня 2010 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Naukowa przestrzeń Europy – 2011» (Польща, м. Пшемишель, 07–15 квітня 2011 р.), VIII міжнародній науково-практичній конференції «Найновите научи постижения – 2012» (Болгарія, м. Софія, 17–25 березня 2012 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи» (м. Херсон, 18–19 квітня 2012 р.), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Безпекознавство: теорія і практика» (м. Луганськ, 15 березня – 15 квітня 2013 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теоретичні і практичні аспекти» (м. Хмельницький, 19–22 травня 2013 р.), IV Науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України» (м. Тернопіль, 18–20 квітня 2013 р.), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти

стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 24–25 квітня 2014 р.).

Публікації. За результатами проведених досліджень автором опубліковано 18 наукових праць загальним обсягом 5,49 друк. арк., з яких: 6 статей у наукових фахових виданнях України (обсягом 2,52 друк. арк.), стаття у науковому фаховому виданні України, яке включено до міжнародної наукометричної бази даних (обсягом 0,27 друк. арк.), стаття у науковому виданні іншої держави (обсягом 0,27 друк. арк.), 3 статті в інших виданнях (обсягом 1,55 друк. арк.) та 7 тез наукових доповідей обсягом 0,88 друк. арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 258 найменувань і додатків. Основний зміст роботи викладено на 174 сторінках друкованого тексту, дисертація містить 22 таблиці, 60 рисунків та 38 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету та задачі, визначено об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації.

У першому розділі «**Теоретико-методичні засади формування економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств**» розкрито суть та структуру економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; розширено принципи та визначено чинники формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; удосконалено методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

У процесі дослідження встановлено, що питання безпеки зароджувалось одночасно зі становленням економічної системи, еволюціонувавши у царину досліджень економічної безпеки підприємств, ключові мейнстрими та теоретичний базис формування якої віддзеркалено в економічних теоріях, зокрема меркантилізму, класичної школи, марксизму, маржиналізму, неолібералізму (рис. 1).

Глибинний аналіз дефініції показав, що сутність економічної безпеки підприємств можна розглядати з позиції семантики, статички та динаміки. Широкий вектор дослідження сутності терміну «економічна безпека сільськогосподарських підприємств» дозволяє визначити високу його важливість та партинентність у сільському господарстві. Це дозволило уточнити трактування економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств як стану економічної системи підприємства, за якого ефективно і раціональне використання ресурсів забезпечує його сталий розвиток, створюючи передумови для максимізації і реалізації наявного потенціалу, адаптивності в умовах ринку, високої конкурентної позиції у відповідності до місії господарюючого суб'єкта з урахуванням галузевих особливостей функціонування в транзитивних умовах невизначеності та ризику.

Пізнання сутності категорії «економічна безпека сільськогосподарських підприємств» розкривається через дослідження її функціональної структури, яка складається з фінансової, кадрової, техніко-технологічної, силової, інтерфейсної,

інтелектуальної, екологічної, соціальної та інших складових. Враховуючи особливість діяльності сільськогосподарських підприємств, обґрунтовано доцільність розширення існуючого переліку логістичною складовою, трактування якої варто розуміти як оптимізацію взаємовідносин сільськогосподарського підприємства з постачальниками і посередниками у ланцюжках постачання сировини, матеріалів та готової продукції.

Рис. 1. Теоретичний базис формування поняття «економічна безпека підприємства»

З'ясовано, що, окрім фундаментальних принципів завчасності, плановості, законності, гнучкості, ефективного контролю та інших, які формують загальні вимоги забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств, доцільно виокремити принцип евентуальності, який передбачає формування економічної безпеки підприємств галузі з урахуванням особливостей регіонального розвитку на кожному етапі функціонування господарюючого суб'єкта.

Зауважимо, що існуючий методичний базис оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств не повною мірою охоплює всю багатогранність даного поняття, тому виникає необхідність його поглиблення та розрахунку рівня інтегрального показника за середньою геометричною (Іебп) таких секторів, як сектор фінансової незалежності (Sф.н.), сектор ефективності функціонування (Se.ф.), сектор здатності до розвитку (Sp.), сектор ймовірності банкрутства (Sб.), сектор конкурентоздатності (Sk.), наповнених критеріальними показниками (формула (1)):

$$I_{\text{ебп}} = \sqrt[5]{S_{\text{ф.н.}} * S_{\text{е.ф.}} * S_{\text{б.}} * S_{\text{к.}} * S_{\text{р.}}}, \quad (1)$$

де $S_{\text{ф.н.}}$ – сектор фінансової незалежності;
 $S_{\text{е.ф.}}$ – сектор ефективності функціонування;
 $S_{\text{р.}}$ – сектор здатності до розвитку;
 $S_{\text{б.}}$ – сектор ймовірності банкрутства;
 $S_{\text{к.}}$ – сектор конкурентоздатності.

Зауважимо, що при нульовому або негативному значенню даних секторів доцільно використовувати формулу середньої геометричної модифікованої.

Отже, під час визначення рівня економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств запропоновано використовувати інтегральний показник, який забезпечує комплексність діагностики та визначення тих проблем, які впливають на її стан.

У другому розділі «**Діагностика рівня економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств**» проведено оцінку економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств; проаналізовано дієвість складових економічної безпеки у розрізі спеціалізації підприємств; визначено інтегральну оцінку економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств.

Оцінка стану розвитку сільськогосподарських підприємств дозволила виявити, що у Херсонській області, як і в цілому по Україні, показники економічної ефективності діяльності характеризуються тенденцією до зміцнення аналізованих показників. Так, протягом 2010–2013 рр. зростає чистий дохід і прибуток від діяльності на 61,9 % і 46,7 % відповідно. У 2012 р. було зниження показників ефективності, а найвищого їх значення досягнуто у 2011 році. Лідируюча позиція належала Білозерському та Каховському районам. Рівень рентабельності (збитковості) найвищий був у 2010 р. у Верхньорогачицькому районі (72,7 %), а найменший – у Каланчацькому районі (-39,2 %). Державна підтримка здійснювалася за рахунок бюджетних дотацій і ПДВ, обсяг яких відповідно зменшився на 79,2 % і збільшився у 2,1 раза. У 2013 р. найбільший обсяг бюджетної підтримки за рахунок ПДВ був у Високопільському районі (77,9 млн грн) і м. Херсон (30,7 млн грн). Доведено, що економічна ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств є основою їх економічної безпеки.

Аналіз економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств проведено відповідно до розробленої методики на основі показників діяльності вибіркової сукупності, до якої входило 21 підприємство Херсонської області, згрупованих за спеціалізацією виробництва (табл. 1): підприємства, які спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва (підприємства галузі рослинництва); підприємства, які спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва (підприємства галузі тваринництва); підприємства, які спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва та тваринництва (підприємства змішаного господарства). За результатами аналізу нормативного значення складових інтегрального показника економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств виявлено, що високим варто вважати результат більше 0,8 пункту, середній у межах 0,47–0,8 пункту, низький від 0,47 пункту до

0,2 пункту, а нижче 0,2 пункту – критичний рівень.

У результаті кореляційно-регресійного аналізу виявлено взаємозв'язок між інтегральним показником економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств та його складовими. Він виявив, що найбільший прямий зв'язок існує у секторі фінансової незалежності й секторі ймовірності банкрутства (коефіцієнт кореляції становить 0,7887 та 0,7826 відповідно), тоді як кореляційна матриця виявила обернений зв'язок у секторі ефективності функціонування та конкурентоздатності.

Таблиця 1

Складові інтегрального показника економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств (середні показники у 2011–2013 рр.)

№ з/п	Вибіркова сукупність підприємств	Складові інтегрального показника економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств					Інтегральний показник економічної безпеки
		S ф.н.	S е.ф.	S б.	S р.	S к.	
Підприємства галузі рослинництва							
1.	Всього по категорії	0,745	0,513	1,758	0,717	0,370	0,626
2.	№1	0,442	0,532	0,354	1,929	0,283	0,529
3.	№5	0,639	0,755	0,824	0,829	0,278	0,606
4.	№8	0,288	0,592	0,939	-1,809	0,450	-0,166
5.	№10	1,541	0,373	2,250	1,088	0,367	0,868
6.	№11	1,017	0,510	1,286	1,028	0,417	0,815
7.	№12	0,166	0,414	0,716	1,033	0,406	0,513
8.	№13	1,125	0,414	5,935	0,919	0,389	1,162
Підприємства галузі тваринництва							
9.	Всього по категорії	0,570	0,537	1,570	0,997	0,428	0,697
10.	№2	0,610	0,720	1,394	1,133	0,378	0,782
11.	№3	0,311	0,782	0,641	0,969	0,411	0,554
12.	№4	0,550	0,430	0,739	0,868	0,411	0,580
13.	№14	0,681	0,429	1,970	0,657	0,433	0,762
14.	№15	1,016	0,606	4,092	0,934	0,361	1,066
15.	№16	0,232	0,400	0,465	1,269	0,633	0,562
16.	№17	0,593	0,393	1,692	1,149	0,372	0,770
Підприємства змішаного господарства							
17.	Всього по категорії	0,447	0,436	1,567	1,413	0,459	0,643
18.	№6	0,435	0,346	0,545	1,095	0,461	0,534
19.	№7	0,286	0,446	1,913	2,423	0,467	0,532
20.	№9	0,477	0,210	1,550	0,590	0,372	0,506
21.	№18	0,588	0,405	1,096	0,961	0,589	0,704
22.	№19	0,444	0,423	0,826	2,420	0,439	0,736
23.	№20	-0,369	0,628	-0,415	1,001	0,456	0,104
24.	№21	1,269	0,596	5,456	1,400	0,428	1,386

У 2011–2013 рр. у підприємств галузі рослинництва рівень інтегрального показника становив 0,626 пункти, що на 10,1 % менше, ніж у галузі тваринництва та на 2,6 %, ніж у галузі змішаного господарства. Отримані дані дозволяють класифікувати їх економічну безпеку на середньому рівні. Для підприємств галузі тваринництва характерними були вищі показники у секторі ефективності

функціонування (0,537 пункти). Підприємства галузі змішаного господарства мали сильну позицію у секторі конкурентоздатності (0,459), секторі здатності до розвитку (1,413), хоча у секторі ефективності функціонування та фінансової незалежності результати є нижчими, ніж у суб'єктів господарювання інших категорій. Найвищий результат у галузі рослинництва був у секторі ймовірності банкрутства та фінансової незалежності (відповідно 1,758 та 0,745).

Порівняння вибіркової сукупності підприємств виявило, що найвищий рівень економічної безпеки функціонування має підприємство № 13 (Іебп2013=1,402, Іебп2012=1,575), а також № 21 у 2011 р. та 2012 р. (відповідно 1,388 та 1,351, що свідчить про його високий рівень) (рис. 2). У 2011 р. високий рівень економічної безпеки мають підприємства № 2 та № 5, що відповідно становить 0,834 і 0,858. Підприємства № 10, № 8, № 7, № 6 та № 1 у базовому році мали середні показники економічної безпеки. Найнижчий рівень був у 2012 р. у підприємств № 8 (-1,144, що відповідає критичному стану), № 7 (0,229) та № 3 (0,306), а у 2013 р. для підприємства № 20 (0,099).

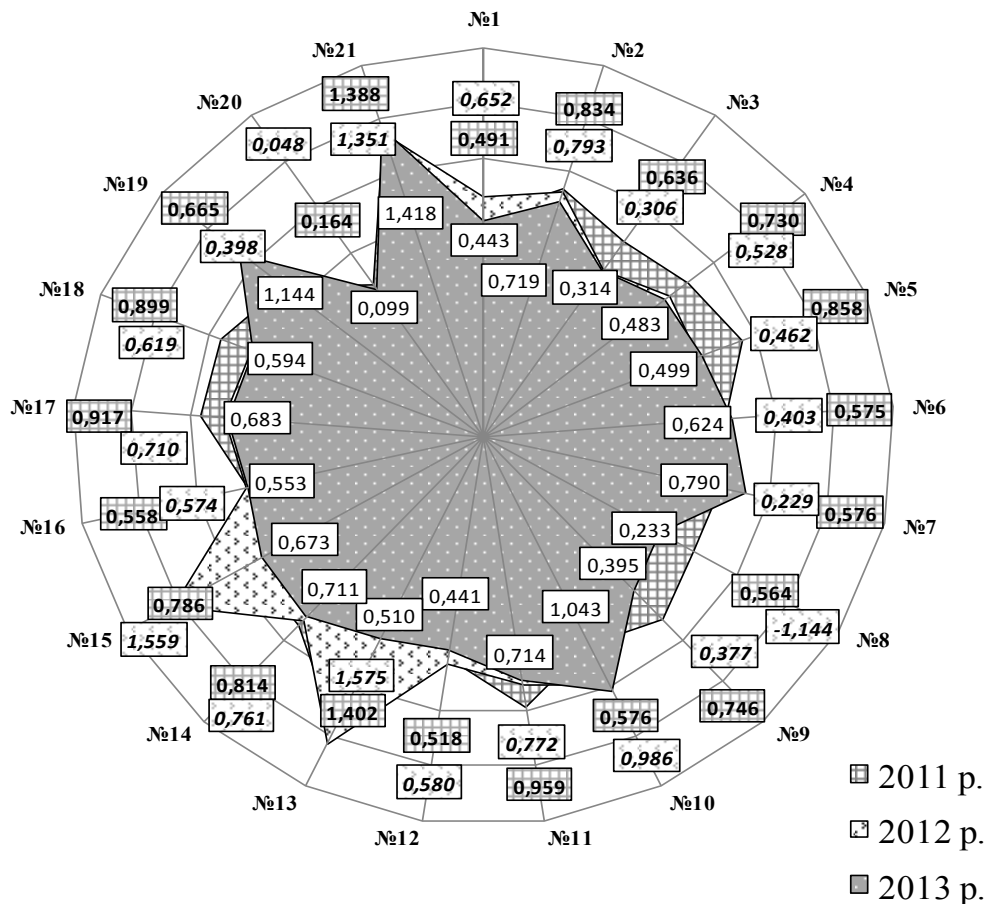

Рис. 2. Інтегральний показник економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств Херсонської області

У цілому протягом 2011–2013 рр. рівень інтегрального показника економічної безпеки вибіркової сукупності підприємств свідчив про наявність негативних тенденцій для господарюючих суб'єктів сільського господарства Херсонської області, що становить 16,4 % або 0,123 пункту. Отримані у 2011–2013 рр. результати відповідають класифікації їх економічної безпеки на середньому рівні.

У третьому розділі «**Забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств**» виявлено резерви підвищення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств; обґрунтовано напрями державної підтримки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств; розроблено дескриптивну модель забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств.

Виявлено, що головні резерви підвищення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств варто згрупувати за напрямками: фінансування, конкурентоздатності, управління, інноваційного розвитку, кадрової політики, логістики, диверсифікації виробництва тощо. Визначено резерви посилення економічної безпеки для агрофірми радгосп «Білозерський», яка є типовим підприємством Херсонської області та відрізняється високим потенціалом виробництва: удосконалення фінансування шляхом оптимізації структури фінансування й розробки інвестиційно-інноваційних проектів для залучення іноземного капіталу; посилення конкурентоздатності через проведення бенчмаркінгу і використання сучасних підходів до управління якістю виробництва; налагодження кадрової політики за рахунок мотивації персоналу, підвищення рівня їх фінансової грамотності, розширення професійних навичок за рахунок регулярного підвищення кваліфікації; створення внутрішнього клімату на підприємстві, який дозволить мінімізувати формальне відношення до своїх обов'язків та можливість безпосереднього контакту працівників усіх рівнів із керівництвом підприємства; покращення логістики завдяки створенню сучасної власної торгівельної мережі, розширенню та модернізації холодильних камер тощо.

Аргументовано доведено, що забезпечення економічної безпеки залежить від стратегії діяльності сільськогосподарського підприємства, що має ґрунтуватися на поточному рівні економічної безпеки підприємства та терміну реалізації стратегії, що обумовило розробку матриці вибору стратегії формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств (табл. 2), яка складається з 20 квадрантів (рис. 3). У залежності від позиціонування сільськогосподарського підприємства у квадрантах матриці визначається тип стратегії, який є найбільш доцільним для посилення рівня його економічної безпеки, а також дозволяє забезпечити ефективне функціонування та розвиток.

Таблиця 2

Матриця вибору стратегії формування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Рівень економічної безпеки / Термін складання	Критичний		Низький		Середній				Високий				
	Стратегія виживання сільськогосподарського підприємства	K1	Стратегія оптимізації сільськогосподарського підприємства	H1	Стратегія зниження витрат та горизонтальної інтеграції	C1	Стратегія диверсифікації сільськогосподарського підприємства	C5	Стратегія лідерства сільськогосподарського підприємства	B1			
Короткостроковий													
Середньостроковий		K2		H2		C2		C6		B2			
Довгостроковий		K3		H3		C3		C7		B3			
Стратегічний	K4	H4	C4	C8	B4								

Для посилення економічної безпеки у діяльності сільськогосподарських підприємств запропоновано типову Програму забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, орієнтовану на співвідношення можливостей та потреб господарюючого суб'єкта, яка характеризує головні положення, умови формування й уникнення порушення економічної безпеки.

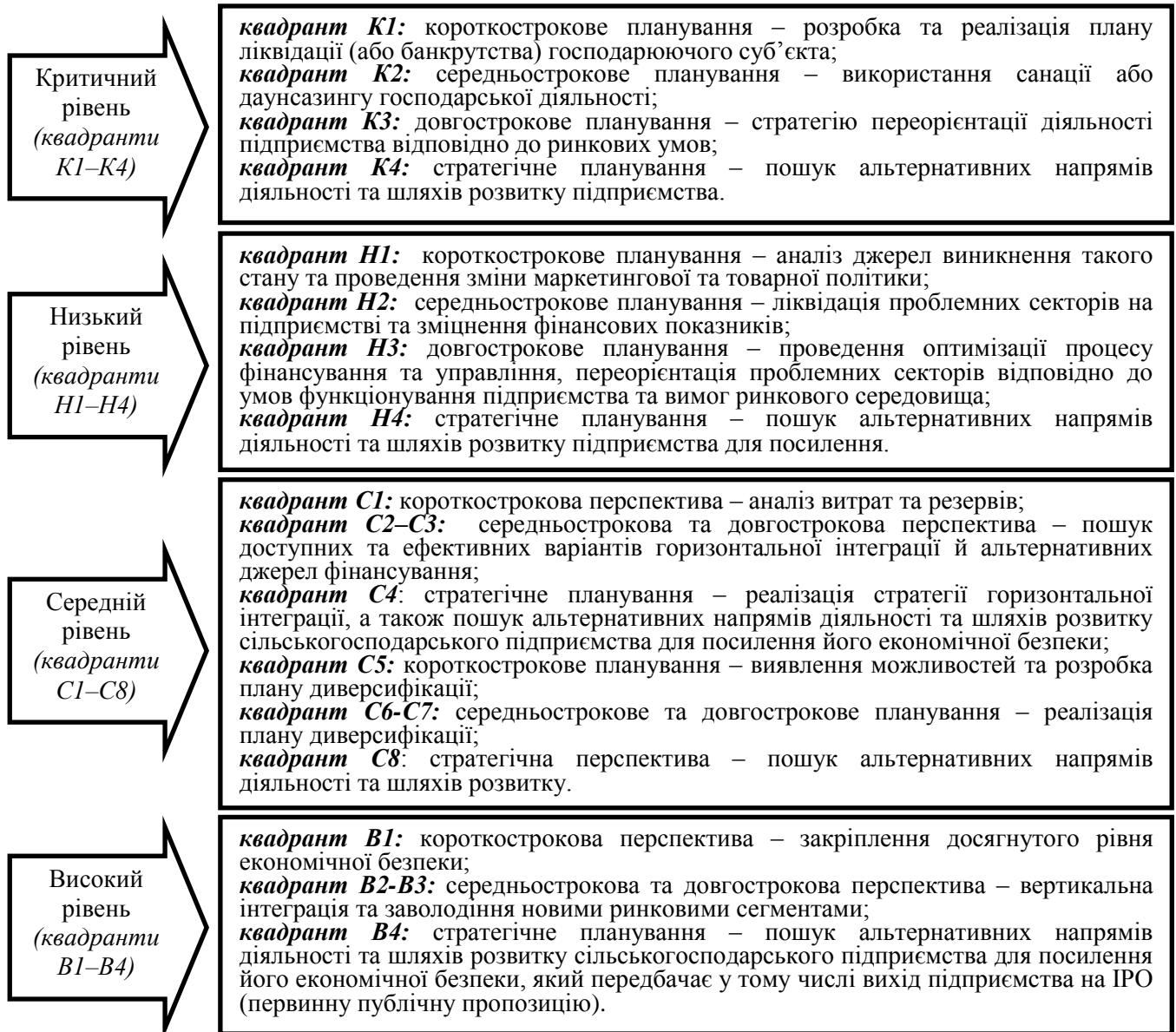

Рис. 3. Характеристика квадрантів матриці вибору стратегії формування економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Держава впливає на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств за напрямами нормативно-правової діяльності, фінансової підтримки, страхового захисту, запровадження урядових програм підтримки, захисту і стимулювання товаровиробників. У ході дослідження визначено необхідність розробки заходів покращення координування та регулювання аграрного сектору в Україні шляхом запровадження розробленого нами організаційно-економічного механізму державної підтримки економічної безпеки, який полягає у реалізації адміністративних (в частині запровадження державних замовлень, обмеження імпорту, посилення

контролю за дотримання законодавчих норм та інше), фінансових (шляхом відновлення державних програм лізингу та рефінансування, стимулювання інвестицій тощо) та управлінських (через створення регіональних страхових фондів, запровадження державного моніторингу рівня економічної безпеки, посилення контролю за якістю виробництва тощо) заходів. Створення сприятливих умов для функціонування сільськогосподарських підприємств шляхом врахування їх інтересів надасть можливість підвищити рівень економічної безпеки, фінансової незалежності та розвитку.

Забезпечення економічної безпеки залежить від значних ризиків, для мінімізації негативного впливу яких запропоновано механізм управління ризиками, який передбачає реалізацію таких сценаріїв: нівелювання дії ризику, зменшення впливу на економічну безпеку господарюючого суб'єкта, передачу управління ризиком або внутрішнє його управління та уникнення. Обґрунтовано критерії вибору методів управління, які орієнтуються на ефективність, економічність, узгодженість, надійність та інші еталони, що дозволяє поєднувати найбільш об'єктивні та доцільні інструменти для сільськогосподарського підприємства з метою забезпечення економічної безпеки.

Ґрунтуючись на проведеному аналізі інтегрального показника економічної безпеки нами складено прогноз його рівня на 2016–2020 рр., який виявив зростання показника відносно базового рівня на 3 % (від 0,734 пункту до 0,756 пункту). Зміцнення відбуватиметься за рахунок показників секторів ймовірності банкрутства (на 5,4 %), здатності до розвитку (на 11,1 %) та конкурентоздатності (на 5,3 %). У секторах фінансової незалежності та ефективності функціонування очікується негативна тенденція (відповідно зниження на 14,9 % та 6,4 %).

Для вирішення існуючих проблем функціонування сільськогосподарських підприємств вагомому роль відіграє формування дієвої дескриптивної моделі забезпечення їх економічної безпеки (рис. 4). Вона побудована на основі кореляційної взаємодії головних її елементів та орієнтована на запровадження організаційно-економічного механізму державної підтримки, механізму управління ризиками, врахування екзогенних та ендогенних чинників, функціональних складових, а також принципів економічної безпеки. Розроблена модель ґрунтується на позиціонуванні сільськогосподарського підприємства у квадрантах матриці формування економічної безпеки та враховує резерви підвищення рівня економічної безпеки, що консолідується запровадженням Програми забезпечення економічної безпеки. Її реалізація у діяльність агрофірми радгосп «Білозерський», ФГ «Аделаїда», ПСП «Дружба» сприяла посиленню фінансової незалежності, покращенню показників ефективності функціонування та забезпеченню стабільного розвитку підприємства завдяки підвищенню рівня його економічної безпеки.

Так, у результаті аналізу діяльності агрофірми радгосп «Білозерський» виявлено зростання інтегрального показника економічної безпеки на 13 % та підвищення ефективності виробництва, зокрема: чистий дохід (виручка) від реалізації продукції збільшився на 7 %, рентабельність підприємства – на 6 %. До того ж раціональне та комплексне застосування резервів підвищення економічної безпеки надало можливість посилити конкурентоздатність і фінансову незалежність підприємства. А використання матриці вибору стратегії формування економічної

безпеки за рахунок позиціонування в її квадрантах у свою чергу, сприяло формуванню ефективної довгострокової стратегії діяльності підприємства.

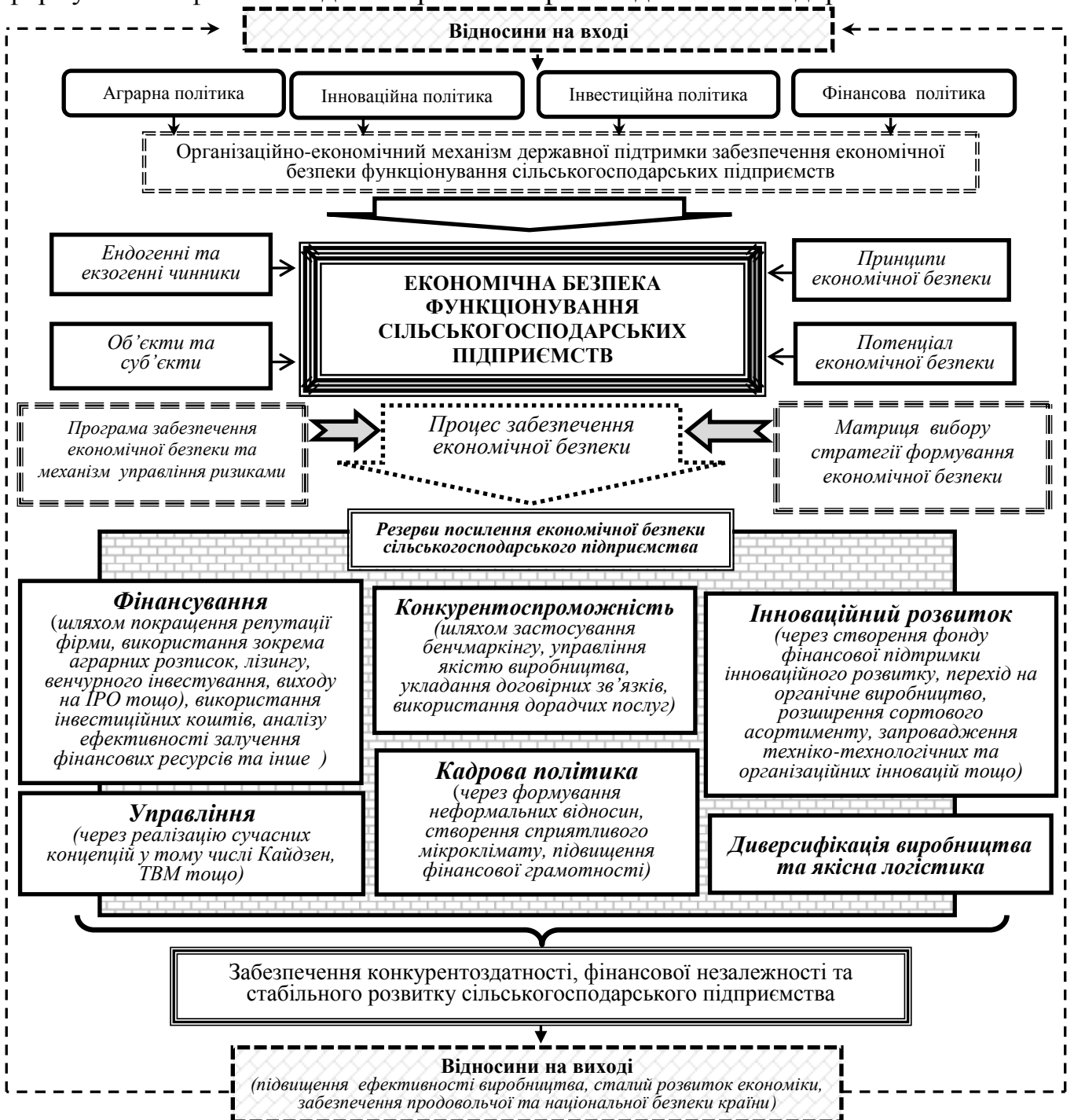

Рис. 4. Дескриптивна модель забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств

Отримані результати дозволили дійти висновку, що практична реалізація запропонованих заходів забезпечить високий рівень економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств, що є передумовою конкурентоздатності, фінансової незалежності та сталого розвитку сільськогосподарського підприємства, а також опосередковано через господарюючі суб'єкти створить передумови для продовольчої та національної безпеки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено комплексне системне наукове обґрунтування теоритико-методичних засад і розробку практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств. Проведене фундаментальне ґрунтовне дослідження дозволило сформулювати висновки теоретичного, методичного та практичного значення, які забезпечили вирішення завдань відповідно до поставленої мети, а саме:

1. Поглиблення існуючих наукових підходів дозволило розширити сутність і виявити, що економічна безпека підприємств є складним багатогранним поняттям, формування якого відбувалось одночасно зі становленням економічної системи й віддзеркалювалось в економічних теоріях, концепціях, течіях та школах, розвиваючись у площинах семантики, статички та динаміки. Для уточнення змісту економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств аргументовано необхідність удосконалення трактування дефініції, а також її розширення логістичною складовою та принципом евентуальності.

2. Доведено, що аналіз рівня економічної безпеки виступає важливим інструментом для виявлення резервів покращення стану діяльності сільськогосподарських підприємств. Систематизація та поглиблення існуючої методики оцінки виявили необхідність визначення інтегрального показника економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, заснованого на детальному аналізі таких секторів, як фінансової незалежності, ефективності функціонування, здатності до розвитку, ймовірності банкрутства й конкурентоздатності, які дозволяють повною мірою оцінити всі грані економічної безпеки. Кожен із зазначених секторів побудований за критеріальними показниками, які націлені на визначення їх стану та впливу на економічну безпеку досліджуваного підприємства.

3. Діагностика сучасного стану економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, від якої залежить їх економічна безпека, виявила, що протягом 2010–2013 рр. в Україні та Херсонській області прослідковувалась тенденція до підвищення показників їх діяльності. Оцінку економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств проведено на основі звітності вибіркової сукупності господарюючих суб'єктів аграрного сектору економіки Херсонської області, розділених на категорії відповідно до галузевої спеціалізації. Аналіз дієвості секторів економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств встановив, що найбільший прямий зв'язок є між інтегральним показником економічної безпеки та сектором фінансової незалежності, а обернений – сектором ефективності функціонування. Крім того, лідерами за значенням показників сектору фінансової незалежності та ймовірності банкрутства були підприємства рослинництва; сектору ефективності функціонування – тваринництва; у секторі конкурентоздатності та здатності до розвитку найвищий результат мали підприємства змішаного господарства.

4. Аналіз економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, який здійснено на основі розрахунку її інтегрального показника, виявив, що протягом 2011–2013 рр. у вибірковій сукупності підприємств сформувалася негативна тенденція зниження його рівня на 16,4 % (від 0,746 пункту у базовому році до

0,623 пункту у звітному), що класифікує їх стан як середній. У середньому, господарюючі суб'єкти галузі тваринництва мають найвищий рівень економічної безпеки (0,697 пункту), найнижчий у підприємств галузі рослинництва (0,625 пункту), а значення підприємств змішаного господарства становить 0,642 пункту. Лідерами з високим рівнем аналізованого показника є підприємства № 21 (1,386 пункту), № 13 (1,162 пункту) та № 15 (1,006 пункту). Критичний рівень характерний для підприємств № 8 та № 20.

5. З'ясовано, що резервами підвищення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств є удосконалення процесу фінансування (шляхом покращення репутації підприємства, аналізу ефективності використання та залучення фінансових ресурсів, використання альтернативних джерел фінансування (лізингу, венчурного фінансування, ІРО, аграрних розписок тощо), залучення інвестицій та інше) та управління, орієнтація на інноваційний розвиток підприємства, посилення конкурентоздатності (завдяки побудові системи менеджменту якості, орієнтованої на міжнародні стандарти виробництва, використання дорадчих послуг, а також застосування адаптованої моделі бенчмаркінгу компаній ICI Fibres або IBM до власного виробництва), покращення кадрової політики, диверсифікація виробництва тощо. Обґрунтовано залежність стану економічної безпеки від стратегії діяльності сільськогосподарських підприємств, що дозволило розробити матрицю вибору стратегії формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, яка базується на терміні складання стратегії та існуючому рівні економічної безпеки. Позичування підприємства у квадрантах матриці визначає тип стратегії, який варто застосувати сільськогосподарським підприємствам для посилення економічної безпеки.

6. Обґрунтовано, що держава здійснює регуляторну та координаційну дію на стан аграрного сектору, необхідність удосконалення якої зумовила розробку організаційно-економічного механізму державної підтримки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Ним передбачено реалізацію адміністративних, фінансових та управлінських заходів, синергетичний ефект від виконання яких забезпечить економічну безпеку підприємств, що сприятиме підвищенню ефективності їх функціонування, створенню умов для стабільного зростання та конкурентоздатності виробництва.

8. Розроблено дескриптивну модель забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств, яка дозволяє посилити конкурентоздатність та підвищити ефективність виробництва. В її основу покладено поєднання елементів кореляційними зв'язками шляхом підсилення матрицею вибору стратегії формування економічної безпеки, Програмою забезпечення економічної безпеки й механізмом управління ризиками, дія яких направлена на втілення резервів підвищення рівня економічної безпеки, гарантування високої конкурентоспроможності, покращення інвестиційного клімату, розширення фінансово-ресурсної бази виробництва. Це створить передумови для ефективного конкурентоспроможного сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Голович Н. М. Роль оцінки ризику інвестиційної діяльності для забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств / Н. М. Голович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – Т. 3. – С. 23–27.
2. Танклевська Н. С. Генезис наукових поглядів на економічну безпеку підприємства / Н. С. Танклевська, **Н. М. Голович** // Таврійський науковий вісник. – 2012. – Вип. 75/2. – С. 258–267 (*здобувачем систематизовано напрями дослідження дефініції економічна безпека підприємства*).
3. Голович Н. М. Чинники економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств України / Н. М. Голович // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 2. – Т. 2. – С. 26–29.
4. Танклевська Н. С. Значення бенчмаркінгу в економічній безпеці сільськогосподарських підприємств. / Н. С. Танклевська, **Н. М. Голович** // Таврійський науковий вісник. – 2014. – Вип. 87. – С. 301–305 (*здобувачем охарактеризовано етапи розвитку бенчмаркінгу, розкрито сутність видів бенчмаркінгу сільськогосподарських підприємств*).
5. Голович Н. М. Формування моделі забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Н. М. Голович // Електронне фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – 2014. – № 2. – С. 455–458. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/91.pdf>.
6. Голович Н. М. Оцінка економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств Херсонської області / Н. М. Голович // Вісник Одеського національного університету. – 2014. – Т. 19. – Вип. 5–6. – С. 39–42.

Стаття у науковому фаховому виданні України,

яке включено до міжнародної наукометричної бази даних

7. Голович Н. М. Напрями зміцнення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств / Н. М. Голович // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2014. – Вип. 200. – Ч. 3. – С. 178–183.

Стаття у науковому виданні іншої держави

8. Golovich N. M. Approccio metodologico valutare il livello di sicurezza economica imprese agricole [Електронний ресурс] / N. M. Golovich // Italian Science Review. – 2014. – № 5 (14). – P. 421–424. – Режим доступу: <http://www.ias-journal.org/archive/2014>.

Статті в інших наукових виданнях:

9. Голович Н. М. Забезпечення інвестиційної безпеки сільськогосподарських підприємств в системі економічної безпеки держави / Н. М. Голович // Наукові вісті. ПВНЗ «Галицька академія». Спеціальний випуск-2011. – 2011. – С. 85–93.
10. Голович Н. М. Методика аналізу та оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / Н. М. Голович // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3. – С. 79–83.
11. Голович Н. М. Місце і роль держави у забезпеченні економічної безпеки

сільськогосподарських підприємств / Н. М. Голович // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – Т. 18. – Вип. 4. – С. 110–112.

Тези наукових доповідей:

12. Голович Н. М. Державні інвестиції в АПК як спосіб виходу з кризи / Н. М. Голович // «Фінансова система України: стан, проблеми, перспективи»: всеукр. наук.-практ. конф., 2–3 червня 2010 р.: тези доп. – Херсон, 2010. – С. 53–55.

13. Голович Н. М. Оцінка інвестиційних ризиків як запорука фінансової безпеки підприємства / Н. М. Голович // «Naukowa przestrzeń Europy – 2011»: 7-а міжнар. наук.-практ. конф., 07–15 квітня 2011 р.: тези доп. – Т. 3. – Економіка. – Польща, Pshemyshel, 2011. – С.14–16.

14. Голович Н. М. Етимологія поняття економічної безпеки підприємства / Н. М. Голович // «Найновите научи постижения – 2012» VIII міжнар. наук.-практ. конф., 17–25 березня 2012 р.: тези доп. – Т. 9. – «Икономики» – Болгарія, Sofia, 2012. – С. 10–12.

15. Голович Н. М. Принципи економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / Н. М. Голович // «Безпекознавство: теорія і практика»: I всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 15 березня – 15 квітня 2013 р.: тези доп. – Луганськ, 2013. – С. 114–116.

16. Голович Н. М. Фактори впливу на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств України / Н. М. Голович // «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України»: IV наук.-практ. семінар з міжнар. участю, 18–20 квітня 2013 р. – Тернопіль, 2013. – С. 84–86.

17. Голович Н. М. Фактори фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. / Н. М. Голович // «Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та оподаткування»: II всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 18–19 листопада 2013 р.: тези доп. – Херсон, 2013 – С. 303–305.

18. Танклевська Н. С. Роль бенчмаркінгу у забезпеченні економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / Н. С. Танклевська, **Н. М. Голович** // «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин»: VIII міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 квітня 2014 р.: тези доп. – Умань, 2014. – С. 35–37 (*здобувачем визначено значення бенчмаркінгу у забезпеченні економічної безпеки сільськогосподарських підприємств*).

АНОТАЦІЯ

Голович Н. М. Економічна безпека функціонування сільськогосподарських підприємств. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2015.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних, методологічних та практичних аспектів формування і забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Розкрито та уточнено сутність поняття «економічна безпека функціонування сільськогосподарських підприємств». Поглиблено методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки

функціонування сільськогосподарських підприємств за інтегральним показником.

Проведено аналіз стану та тенденцій економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в залежності від спеціалізації виробництва, з використанням її інтегрального показника. Визначено взаємозв'язок секторів та інтегрального показника економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств.

Визначено резерви підвищення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств. Складено матрицю вибору стратегії формування економічної безпеки підприємств. Розроблено дескриптивну модель забезпечення економічної безпеки функціонування сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, сільськогосподарські підприємства, ефективність функціонування, конкурентоздатність, інтегральна оцінка, стратегія формування економічної безпеки.

ANNOTATION

Golovych N. M. Economic security of agricultural enterprises. – Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of Candidate of Economic Science on specialty 08.00.04. – Economics and Management of Enterprises (according to the types of economic activities). – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2015.

Based on the study and generalization of Ukrainian and foreign scientific literature sources, the thesis elaborates on the essence of the concept of economic security of agricultural enterprises, which allows defining it as a state of the economic system of an enterprise in which the efficient use of resources ensures its stable development, creating conditions for maximizing and realizing the existing potential, adaptability to market conditions, high competitive position according to the entity's mission taking into account the industrial specifics of functioning under transitive conditions of uncertainty and risk. It identifies preconditions for the development of the definition analyzed through systematizing its evolution in the aspect of political economy with a depth-in analysis of fundamental economic schools and trends. It also improves the structure of the concept through specifying its logistics component envisaging the optimization of the relationship of agricultural enterprises with suppliers and intermediaries in the supply chain of raw materials and finished products, aimed at finding mutually beneficial conditions that can increase the level of economic security of the entity.

The thesis extends the principles of forming economic security of agricultural enterprises with the eventuality principle that provides considering specific features of regional development at every stage of performance of the entity to reach its optimal level and effective functioning. It develops the methodology for assessing the level of economic security of agricultural enterprises by an integrated indicator that reflects such sectors as financial independence, performance efficiency, capacity for development, bankruptcy probability, competitiveness, which will allow ensuring the quality of diagnosis through positioning the entity according to the level of its potential (critical, low, average, high level). Each sector is filled with criteria indicators, and their assessment makes it possible to determine their condition.

The study analyzes the state and trends of economic security of agricultural enterprises according to the method developed. It estimates the state of economic security of farms depending on the type of economic activity, which allows specifying the impact of its components on the level of economic security and determining meaningful adaptive benchmarks in internal and external environment. As a result, correlation and regression analysis reveal the relationship between the integral indicator of economic security of agricultural enterprises and its components. It is found that the most direct link exists in the sector of financial independence and bankruptcy probability (correlation coefficient of 0.7887 and 0.7826, respectively). An inverse correlation is in the sector of functioning and competitiveness.

In 2011–2013, in crop production enterprises, the integrated index was 0.626 points, which is 10.1 % less than in the livestock industry and 2.6 % less than in mixed farming. The data obtained allow classifying their economic security as average. The livestock industry was characterized by higher levels of performance efficiency (0.537 points). Mixed farms had a strong position in the sectors of competitiveness (0.459) and capacity for development (1.413), although in the sectors of performance efficiency and financial independence the results were lower than in businesses of other categories. The highest result in the crop production was in the sector of bankruptcy probability and financial independence (1.758 and 0.745, respectively).

Overall, throughout 2011–2013, the level of the integral index of economic security of the sample enterprises indicated the presence of negative trends for the economic entities in agriculture Kherson region, which is 16.4 %, or 0.123 points. The results received in 2011–2013 correspond to the average classification level of their economic security.

The study determines conceptual foundations of raising the economic security of agricultural enterprises in the following areas: finance, competitiveness, management, innovative development, personnel policy, logistics, diversification, etc. It forms and substantiates the organizational and economic mechanism of state support for the economic security of agricultural enterprises. It lies in carrying out administrative (in terms of the introduction of public contracts, import restrictions, better control over compliance with legislation, etc.), financial (by restoring state programs of leasing and refinancing, investment incentives, etc.) and managerial (through the establishment of regional insurance funds, introduction of state monitoring of economic security, strengthening quality control of production, etc.) measures.

The thesis provides a matrix of the choice of strategy of forming the economic security of agricultural enterprises, which determines the most appropriate type of strategy due to the positioning of the entity in the matrix quadrants depending on the current state of economic security and strategy life. This allows optimizing the level of economic security through a certain range of actions. To enhance the economic security of farms, it also provides a standardized Program on ensuring the economic security of agricultural enterprises that focuses on the balance of opportunities and needs of the entity, and describes the main provisions of forming the conditions and avoiding the violation of economic security.

The formation of an effective descriptive model of economic security plays a significant role in solving the existing problems of the functioning of agricultural

enterprises. It is developed on the correlation interaction of its main elements and focuses on the introduction of the organizational and economic mechanism of state support, risk management mechanism, incorporation of exogenous and endogenous factors, functional components and the principles of economic security. The descriptive model developed is based on the positioning of agricultural enterprises in the quadrants of the matrix of forming economic security and takes into account the potential for raising the level of economic security, which is consolidated through the implementation of the program of economic security.

The research results show that the practical implementation of the proposed measures will provide a high level of economic security of agricultural enterprises, which is a prerequisite for competitiveness, financial independence and sustainability of agricultural enterprises, and will indirectly, through business entities, create conditions for food and national security.

Keywords: economic security, agricultural enterprises, efficient functioning, competitiveness, integrated assessment, strategy of economic security formation.

АННОТАЦИЯ

Голович Н. М. Экономическая безопасность функционирования сельскохозяйственных предприятий. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена исследованию теоретических, методологических и практических аспектов формирования и обеспечения экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий. Раскрыто и уточнено сущность понятия «экономическая безопасность функционирования сельскохозяйственных предприятий». Углублены методические подходы к оценке уровня экономической безопасности функционирования сельскохозяйственных предприятий по интегральному показателю.

Проведен анализ состояния и тенденций экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий в зависимости от специализации производства, с использованием ее интегрального показателя. Определена взаимосвязь секторов и интегрального показателя экономической безопасности функционирования сельскохозяйственных предприятий.

Определены резервы повышения экономической безопасности функционирования сельскохозяйственных предприятий. Составлена матрица выбора стратегии формирования экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий. Разработана дескриптивная модель обеспечения экономической безопасности функционирования предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность, сельскохозяйственные предприятия, эффективность функционирования, конкурентоспособность, интегральная оценка, стратегия формирования экономической безопасности.